

$$\frac{1}{I} [K - \frac{1}{2} \Delta_2 (\log I)]$$

vorhanden ist.

Wir wollen schliesslich noch die folgende Bemerkung hinzufügen.

Jede zwei Flächen können aufeinander konform abgebildet werden. Wenn es sich aber um konforme Abbildungen gewisser besonderer Art handelt, so kann dies nicht der Fall sein. Im Zusammenhange mit den früheren Ausführungen kann nämlich die Frage behandelt werden, welchen Bedingungen zwei Flächen genügen müssen, damit sie derart aufeinander konform abgebildet werden könnten, dass die Gleichheit:

$$I ds^2 = I' ds'^2$$

bestehe. Die Antwort kann in analoger Weise wie für die Isometrie zweier Flächen erhalten werden. Auf die Einzelheiten gehen wir indessen nicht näher ein.

W. SIERPIŃSKI.

Dowód elementarny twierdzenia Weierstrass'a i wzoru interpolacyjnego Borel'a.

(Démonstration élémentaire du théorème de Weierstrass et de la formule d'interpolation de M. Borel).

W pracy niniejszej pragnę przedstawić w sposób jaknajbardziej elementarny dowód twierdzenia Weierstrassa (że każda funkcja, ciągła w danym przedziale, daje się w tym przedziale rozwinąć na jednostajnie zbieżny szereg wielomianów), tudzież ogólnego wzoru interpolacyjnego Borel'a.

1. Funkcja $|x|$ jako granica jednostajnie zbieżnego ciągu funkcji wymiernych.

Twierdzenie. Dla $-1 \leq x \leq 1$ mamy przy wszelkiem naturalnem n nierówność:

$$0 \leq |x| - x \frac{(1+x)^n - 1}{(1+x)^n + 1} < \frac{1}{\sqrt{n}}.$$

Dowód. Położmy

$$|x| - x \frac{(1+x)^n - 1}{(1+x)^n + 1} = r_n.$$

Rozważymy osobno przypadki: $x \geq 0$, oraz $x < 0$.

1) $x \geq 0$. Mamy tu $|x| = x$, zatem:

$$r_n = \frac{2x}{(1+x)^n + 1}.$$

Dla $0 \leq x \leq \frac{1}{\sqrt[n]{n}}$ będzie oczywiście licznik naszego wyrażenia nieujemny i nie większy od $\frac{2}{\sqrt[n]{n}}$, mianownik zaś większy od jedności, zatem:

$$0 \leq r_n < \frac{2}{\sqrt[n]{n}}.$$

Dla $\frac{1}{\sqrt[n]{n}} < x \leq 1$ mamy:

$$(1+x)^n > \left(1 + \frac{1}{\sqrt[n]{n}}\right)^n > 1 + \frac{n}{\sqrt[n]{n}} > \sqrt[n]{n};$$

mianownik naszego wyrażenia jest tu więc większy od $\sqrt[n]{n}$, a że licznik jest dodatni oraz ≤ 2 , więc:

$$0 < r_n < \frac{2}{\sqrt[n]{n}}.$$

2) $x < 0$. Mamy teraz $|x| = -x$, stąd:

$$r_n = \frac{-2x(1+x)^n}{(1+x)^n + 1}.$$

Dla $-\frac{1}{\sqrt[n]{n}} \leq x < 0$ zachodzą oczywiście nierówności:

$$0 \leq -2x(1+x)^n < \frac{2}{\sqrt[n]{n}}.$$

oraz

$$(1+x)^n + 1 \geq 1,$$

skąd:

$$0 \leq r_n < \frac{2}{\sqrt[n]{n}}.$$

Dla $-1 \leq x < -\frac{1}{\sqrt[n]{n}}$ (co oczywiście jest możliwe tylko w razie $n > 1$), mamy:

$$0 \leq -2x(1+x)^n < 2,$$

oraz:

$$0 \leq (1+x)^n < \left(1 - \frac{1}{\sqrt[n]{n}}\right)^n = \frac{1}{\left(1 + \frac{1}{\sqrt[n]{n}-1}\right)^n} < \frac{1}{1 + \frac{n}{\sqrt[n]{n}-1}} < \frac{1}{\sqrt[n]{n}},$$

zatem znowu:

$$0 \leq r_n < \frac{2}{\sqrt[n]{n}}.$$

Twierdzenie nasze możemy więc uważać za udowodnione w zupełności. Zastępując w niem x przez $\frac{x}{s}$ i mnożąc wszystkie nierówności przez liczbę naturalną s , otrzymujemy następujący

Wniosek. Przy wszelkich naturalnych n i s zachodzi dla $-s \leq x \leq s$ nierówność:

$$0 \leq |x| - x \frac{(s+x)^n - s^n}{(s+x)^n + s^n} < \frac{2s}{\sqrt[n]{n}} \quad (1)$$

Niech teraz (a, b) oznacza dany przedział. Wyznamy liczbę naturalną s tak, iżby było

$$s \geq |a| \quad \text{oraz} \quad s \geq |b|.$$

Dla $a \leq x \leq b$ będziemy mieli tembardziej $-s \leq x \leq s$, zatem i nierówność (1), skąd w jednej chwili

$$|x| = \lim_{n \rightarrow \infty} x \frac{(s+x)^n - s^n}{(s+x)^n + s^n}$$

Wzór ten przedstawia funkcję $|x|$ w przedziale (a, b) jako granicę jednostajnie zbieżnego ciągu funkcji wymiernych.

Uwaga. Z nierówności (1) moglibyśmy też z łatwością wnioskować że przy wszelkiem rzeczywistym x mamy:

$$|x| = \lim_{x \rightarrow \infty} x \frac{(x+x)^{x^2} - x^{x^2}}{(x+x)^{x^2} + x^{x^2}},$$

przyczem ciąg, stojący pod znakiem granicy jest zbieżny jednostajnie w każdym skończonym przedziale. Nie moglibyśmy jednak o nim powiedzieć, że jest zbieżny jednostajnie w przedziale $(-\infty, +\infty)$.

2. Rozwijanie funkcji wymiernej na jednostajnie zbieżny szereg wielomianów.

Niech $\frac{\Phi(x)}{\Psi(x)}$ oznacza daną funkcję wymierną, zaś (a, b) — dany przedział, czyli zbiór wartości x , spełniających nierówności $a \leq x \leq b$.

Chcąc w przedziale (a, b) rozwijać naszą funkcję na szereg wielomianów, musimy przedewszystkiem założyć, że jej mianownik, czyli wielomian $\Psi(x)$, nie zamienia się w tym przedziale nigdzie na zero. Ze znanych twierdzeń Algebry wynika, że w takim razie znak funkcji $\Psi(x)$ musi być w przedziale (a, b) stały, a moduł jej stale niemniejszy od pewnej liczby do-

datniej δ . Bez ujmy dla ogólności naszych rozważań możemy zakładać, że w naszym przedziale stałe wielomian $\psi(x)$ jest dodatni, gdyż w przeciwnym razie wystarczyłoby pomnożyć licznik i mianownik naszej funkcji przez -1 .

Zakładamy więc, że dla $a \leq x \leq b$ mamy stałe:

$$\psi(x) \geq \delta, \quad (2)$$

gdzie δ jest liczbą dodatnią, niezależną od x .

W przedziale skończonym wielomian całkowity jest zawsze funkcją ograniczoną; możemy więc w każdym razie wyznaczyć taką liczbę dodatnią d , od x niezależną, że w naszym przedziale będzie stałe:

$$\psi(x) \leq 2d + \delta. \quad (3)$$

Podobnie wyznaczmy liczbę $M > 0$, niezależną od x , taką, iż w całym naszym przedziale:

$$|\vartheta(x)| \leq M \quad (4)$$

Wobec nierówności (2) i (3) mamy w całym przedziale (a, b):

$$-d \leq d + \delta - \psi(x) \leq d,$$

skąd

$$\left| \frac{d + \delta - \psi(x)}{d + \delta} \right| \leq \frac{d}{d + \delta},$$

oraz

$$\left| \frac{d + \delta - \psi(x)}{d + \delta} \right|^m \leq \left(\frac{d}{d + \delta} \right)^m = \frac{1}{\left(1 + \frac{\delta}{d}\right)^m} < \frac{1}{1 + m \frac{\delta}{d}} < \frac{d}{m\delta} \quad (5)$$

Mamy, dalej, tożsamość:

$$\frac{\vartheta(x)}{\psi(x)} = \frac{\vartheta(x)}{d + \delta} \sum_{x=0}^{m-1} \left(\frac{d + \delta - \psi(x)}{d + \delta} \right)^x + \frac{\vartheta(x)}{\psi(x)} \left(\frac{d + \delta - \psi(x)}{d + \delta} \right)^m$$

(z warunkiem, że $()^0$ mamy zastąpić przez 1).

Lecz, w myśl nierówności (2), (4) i (5):

$$\left| \frac{\vartheta(x)}{\psi(x)} \left(\frac{d + \delta - \psi(x)}{d + \delta} \right)^m \right| < \frac{Md}{m\delta^2}.$$

Mamy więc dla $a \leq x \leq b$ nierówność:

$$\left| \frac{\vartheta(x)}{\psi(x)} - \sum_{x=0}^{m-1} \frac{\vartheta(x)}{d + \delta} \left(\frac{d + \delta - \psi(x)}{d + \delta} \right)^x \right| < \frac{Md}{m\delta^2}, \quad (6)$$

przy wszelkiem naturalnem m .

Stąd w jednej chwili wynika rozwinięcie naszej funkcji w przedziale (a, b) na jednostajnie zbieżny szereg wielomianów całkowitych:

$$\frac{\vartheta(x)}{\psi(x)} = \sum_{x=0}^{\infty} \frac{\vartheta(x)}{d + \delta} \left(\frac{d + \delta - \psi(x)}{d + \delta} \right)^x.$$

Mamy więc następujące

Twierdzenie. Każda funkcja wymierna, której mianownik wewnątrz danego skończonego przedziału, ani dla jego granic, nie zamienia się na zero, daje się w tym przedziale rozwinąć na jednostajnie zbieżny szereg wielomianów całkowitych.

Przyjmijmy, w szczególności: $a = -s$, $b = s$,

$$\vartheta(x) = x[(s+x)^n - s^n], \quad \psi(x) = (s+x)^n + s^n,$$

gdzie s i n są dwie dane liczby naturalne.

Z łatwością sprawdzimy, że można tu przyjąć:

$$\delta = s^n, \quad d = 2^{n-1}s, \quad M = (2^n - 1)s^{n+1}.$$

Wobec nierówności (1) i (6) mamy więc:

$$\left| x - \sum_{x=0}^{m-1} \frac{x[(s+x)^n - s^n]}{(2^{n-1} + 1)s^n} \left(\frac{2^{n-1}s - (s+x)^n}{(2^{n-1} + 1)s^n} \right)^x \right| < \frac{2s}{\sqrt{n}} + \frac{2^{n-1}(2^n - 1)s}{m} \quad (7)$$

— przy wszelkich naturalnych s, n, m , dla $-s \leq x \leq s$.

Niech teraz (a, b) oznacza dany przedział, ε — daną liczbę dodatnią. Wyznaczmy kolejno liczby naturalne s, n i m , tak aby spełnione były nierówności:

$$s \geq |a|, \quad s \geq |b|,$$

$$n \geq \frac{16s^2}{\varepsilon^2},$$

$$m \geq \frac{2^n(2^n - 1)s}{\varepsilon},$$

oraz oznaczmy przez $W(x)$ wielomian całkowity

$$W(x) = \sum_{x=0}^{m-1} \frac{x[(s+x)^n - s^n]}{(2^{n-1} + 1)s^n} \left(\frac{2^{n-1}s - (s+x)^n}{(2^{n-1} + 1)s^n} \right)^x. \quad (8)$$

Będziemy mogli powiedzieć, że dla $a \leq x \leq b$ mamy stałe:

$$||x| - W(x)| < \varepsilon.$$

3. Rozwijanie funkcji ciągłej na jednostajnie zbieżny szereg wielomianów.

Położmy

$$\varphi(x) = \left| \frac{x+1}{2} \right| + \left| \frac{x-1}{2} \right| - |x| \quad (9)$$

Dla $x \leq -1$ mamy oczywiście:

$$\varphi(x) = -\frac{x+1}{2} - \frac{x-1}{2} + x = 0;$$

dla $-1 \leq x \leq 0$:

$$\varphi(x) = \frac{x+1}{2} - \frac{x-1}{2} + x = 1+x;$$

dla $0 \leq x \leq 1$:

$$\varphi(x) = \frac{x+1}{2} - \frac{x-1}{2} - x = 1-x;$$

dla $x \geq 1$:

$$\varphi(x) = \frac{x+1}{2} + \frac{x-1}{2} - x = 0.$$

Mamy więc:

$$\varphi(x) = \begin{cases} 0 & \text{dla } |x| \geq 1, \\ 1+x & \text{dla } -1 \leq x \leq 0, \\ 1-x & \text{dla } 0 \leq x \leq 1. \end{cases} \quad (10)$$

Niech teraz $f(x)$ oznacza funkcję dowolną, ciągłą dla

$$-1 \leq x \leq 1.$$

Położmy przy wszelkiem danem naturalnem q :

$$f_q(x) = \sum_{p=-q}^q f\left(\frac{p}{q}\right) \varphi(qx-p). \quad (11)$$

W razie $|qx-p| \geq 1$ będzie, w myśl wzorów (10), czynnik $\varphi(qx-p)=0$; wystarczy więc, we wzorze (11) zatrzymać tylko te składniki, dla których p spełnia nierówności: $-1 < qx-p < 0$, lub nierówności: $0 \leq qx-p < 1$.

W pierwszym przypadku otrzymujemy dla p nierówności

$$qx < p \leq qx+1, \text{ dające: } p = Eqx+1,$$

w drugim zaś przypadku mamy:

$$qx-1 < p \leq qx, \text{ skąd: } p = Eqx.$$

W myśl wzorów (10) odpowiednie wartości funkcji φ będą:

$$\varphi(qx - Eqx - 1) = qx - Eqx, \text{ oraz } \varphi(qx - Eqx) = 1 - qx + Eqx$$

Wzór (11) sprowadza się więc do wzoru:

$$\begin{aligned} f_q(x) &= f\left(\frac{Eqx}{q}\right)(1 - qx + Eqx) + f\left(\frac{Eqx+1}{q}\right)(qx - Eqx) \\ &= f\left(\frac{Eqx}{q}\right) + \left[f\left(\frac{Eqx+1}{q}\right) - f\left(\frac{Eqx}{q}\right) \right](qx - Eqx) \end{aligned} \quad (12)$$

Założmy teraz, że q wzrasta nieograniczenie. Mamy oczywiście:

$$|qx - Eqx| < 1, \quad \left| \frac{Eqx}{q} - x \right| < \frac{1}{q}, \quad \frac{Eqx+1}{q} - \frac{Eqx}{q} = \frac{1}{q}.$$

Wobec tych nierówności oraz zakładanej ciągłości funkcji $f(x)$ dla $-1 \leq x \leq 1$, można do danej liczby dodatniej ε dobrać liczbę q_0 taką, iżby dla $q > q_0$ było stale

$$\left| f\left(\frac{Eqx}{q}\right) - f(x) \right| < \frac{\varepsilon}{2}, \text{ oraz } \left| f\left(\frac{Eqx+1}{q}\right) - f\left(\frac{Eqx}{q}\right) \right| < \frac{\varepsilon}{2},$$

skąd, wobec wzoru (12):

$$|f_q(x) - f(x)| < \varepsilon, \text{ dla } |x| \leq 1, \quad q > q_0, \quad (13)$$

przyczem liczba q_0 nie zależy od x .

Dowodzi to, że ciąg $f_q(x)$ w przedziale $(-1, +1)$ jednostajnie zmierza do $f(x)$.

Przyjmijmy teraz, przy danem naturalnem q :

$$s = 2q, \quad n = 16s^2q^4, \quad m = 2^n(2^n - 1)sq^2$$

i wyznaczmy wielomian $W(x)$ ze wzoru (8). Dla $|x| \leq 1$ oraz $p=0, \pm 1, \pm 2, \dots, \pm q$, będziemy oczywiście mieli:

$$\left| \frac{qx-p+1}{2} \right| \leq s, \quad \left| \frac{qx-p-1}{2} \right| \leq s, \quad |qx-p| \leq s,$$

zatem, w myśl wzoru (7):

$$\left| \left| \frac{qx-p \pm 1}{2} \right| - W\left(\frac{qx-p \pm 1}{2}\right) \right| < \frac{1}{q^2}$$

oraz

$$\left| qx - p - W(qx - p) \right| < \frac{1}{q^2},$$

skąd, oznaczając przez $P_{p,q}(x)$ wielomian całkowity

$$P_{p,q}(x) = W\left(\frac{qx - p + 1}{2}\right) + W\left(\frac{qx - p - 1}{2}\right) - W(qx - p),$$

możemy dla $|x| \leq 1$ napisać, wobec (9):

$$\left| \varphi(qx - p) - P_{p,q}(x) \right| < \frac{3}{q^2} \quad (14)$$

przy wszelkiem naturalnem q , oraz $p = 0, \pm 1, \pm 2, \dots, \pm q$.

Oznaczmy przez A granicę górną modułów funkcji ciągłej $f(x)$ w przedziale $(-1, +1)$. Będzie stałe $\left| f\left(\frac{p}{q}\right) \right| \leq A$, zatem, wobec (11) i (14):

$$\left| f_q(x) - \sum_{p=-q}^q f\left(\frac{p}{q}\right) P_{p,q}(x) \right| < \frac{3A(2q+1)}{q^2} \quad (15)$$

Oznaczmy przez $\Pi_q(x)$ wielomian całkowity:

$$\Pi_q(x) = \sum_{p=-q}^q f\left(\frac{p}{q}\right) P_{p,q}(x).$$

Można będzie oczywiście wyznaczyć liczbę q_1 , niezależną od x i taką, żeby dla $q > q_1$ było stałe

$$\frac{3A(2q+1)}{q^2} < \varepsilon, \quad \text{zatem } |f_q(x) - \Pi_q(x)| < \varepsilon.$$

Wobec nierówności (13) będziemy dla wszystkich q , większych jednocześnie od q_0 i q_1 mieli:

$$|f(x) - \Pi_q(x)| < 2\varepsilon,$$

co dowodzi, że ciąg wielomianów $\Pi_q(x)$ w przedziale $(-1, +1)$ jednostajnie zmierza do $f(x)$.

Stąd wnosimy natychmiast o rozwinięciu funkcji $f(x)$ w przedziale $(-1, +1)$ na jednostajnie zbieżny szereg wielomianów całkowitych:

$$f(x) = \Pi_1(x) + (\Pi_2(x) - \Pi_1(x)) + (\Pi_3(x) - \Pi_2(x)) + \dots$$

Możemy więc wypowiedzieć następujące

Twierdzenie Weierstrassa. Każda funkcja $f(x)$, ciągła wewnątrz przedziału $(-1, +1)$ i dla jego granic, daje się w tym przedziale rozwinąć na jednostajnie zbieżny szereg wielomianów całkowitych.

Przejście od przedziału $(-1, +1)$ do jakiegokolwiek przedziału skończonego byłoby natychmiastowe.

Wzór

$$f(x) = \lim_{q \rightarrow \infty} \sum_{p=-q}^q f\left(\frac{p}{q}\right) P_{p,q}(x)$$

nosi nazwę **ogólnego wzoru interpolacyjnego Borela**¹⁾.

Wielomiany $P_{p,q}(x)$ mogą być wyznaczone raz na zawsze, a wzór Borela pozwala wyznaczać wartości każdej danej funkcji ciągłej w przedziale $(-1, +1)$, jeżeli tylko znamy jej wartości dla argumentów wymiernych w tym przedziale. Podane wyżej wzory pozwoliłyby nam nawet wyraźnie wypisać wielomian $P_{p,q}(x)$.

Twierdzenie Weierstrassa i wzór interpolacyjny Borela dają się z łatwością uogólnić na funkcje wielu zmiennych. Rozpatrzmy bliżej tylko przypadek funkcji dwóch zmiennych, pozostawiając zbadanie przypadku ogólnego czytelnikowi.

Niech $f(x, y)$ będzie funkcją ciągłą dla $|x| \leq 1$ oraz $|y| \leq 1$ względem obu zmiennych.

Położmy:

$$f_q(x, y) = \sum_{p'=q}^q \sum_{p''=q}^q f\left(\frac{p'}{q}, \frac{p''}{q}\right) \varphi(qx - p') \varphi(qy - p'')$$

Z łatwością obliczymy, podobnie jak wyżej, że

$$\begin{aligned} f_q(x, y) &= f\left(\frac{E_q x}{q}, \frac{E_q y}{q}\right) \\ &+ (qx - E_q x)(1 - qy + E_q y) \left[f\left(\frac{E_q x + 1}{q}, \frac{E_q y}{q}\right) - f\left(\frac{E_q x}{q}, \frac{E_q y}{q}\right) \right] \\ &+ (1 - qx + E_q x)(qy - E_q y) \left[f\left(\frac{E_q x}{q}, \frac{E_q y + 1}{q}\right) - f\left(\frac{E_q x}{q}, \frac{E_q y}{q}\right) \right] \end{aligned}$$

¹⁾ E. Borel, Leçons sur les fonctions de variables réelles et les développements en séries de polynomes. Paris 1905, p. 80.

$$+ (qx - Eqx)(qy - E qy) \left[f\left(\frac{E q x + 1}{q}, \frac{E q y + 1}{q}\right) - f\left(\frac{E q x}{q}, \frac{E q y}{q}\right) \right]$$

skąd, wobec zakładanej ciągłości funkcji $f(x, y)$, z łatwością wnosimy, że dla $|x| \leq 1$ oraz $|y| \leq 1$ funkcja $f_q(x, y)$ jednostajnie zmierza do $f(x, y)$. Przechodząc wreszcie od funkcji $\varphi(qx - p')$ oraz $\varphi(qy - p'')$ do odpowiednich przybliżeń przez wielomiany, dojdziemy do wniosku, że do każdej danej liczby dodatniej ε można dobrać wielomian całkowity $P(x, y)$ taki, iż dla $|x| \leq 1$ oraz $|y| \leq 1$ stale:

$$|f(x, y) - P(x, y)| < \varepsilon.$$

Stąd wynika natychmiast twierdzenie Weierstrassa dla funkcji dwóch zmiennych.

G. A. MILLER.

Extension of a group by operators of orders two and four.

(Rozszerzenie grupy za pomocą operatorów rzędów 2 i 4).

It frequently happens that a group H of order h is extended by means of operators of orders two or four so as to obtain a group G of order $g = 2h$. For instance, the alternating group of order 12 is extended by 6 operators of order 2 and 6 operators of order 4 to obtain the symmetric group of order 24, and the cyclic group of order h may be extended by h operators of order 2 to obtain the dihedral group of order $2h$. The present article is devoted to a study of some groups which may be extended by operators of orders 2 or 4 so as to obtain a group whose order is the double of the order of the original group. Many questions relating to such groups remain unsolved, and the present brief article deals only with a few of the simpler cases.

A necessary and sufficient condition that a group H of order h may be extended by means of h operators of order 2 so as to obtain a group of order $2h$ is that H be abelian. This theorem results directly from the known fact that the abelian group is the only group in which all the operators correspond to their inverses in an automorphism of the group. Hence the theory of extending groups by means of operators of order 2 is very simple, but if we extend a group by means of operators of order 4, or by means of operator of orders 2 and 4 the matter becomes very much more difficult.

Among the simplest cases is the one when H is extended by means of h operators of order 4 which have a common square. If the group G is obtained in this way it involves the group of order 2 generated by this common square as an invariant subgroup, and the corresponding quotient group co-